

HODNOTA DAROVANÝCH A VYMĚŇOVANÝCH PŘEDMĚTŮ V KOMUNIKACI DĚTÍ VE TŘETÍ TŘIDĚ

Dana Bittnerová

OBSAH

ÚVOD

HODNOTA "MOJE"

Revokace hodnoty "moje"

Obrana hodnoty "moje"

Odebrání hodnoty "moje"

Hodnota "moje" ve společnosti dospělých a u dětí

Hodnota "moje" a dar z lásky

Hodnota "moje" zrcadlo vzájemných vazeb

Reciprocita a rovnostářské rozdělování hodnoty "moje"

Hodnota "moje" v obchodu a výhře

HODNOTA "TVOJE"

Revokace hodnoty "tvoje"

Obranné strategie proti hodnotě "tvoje"

Hodnota "tvoje" - důkaz přátelství

Hodnota "tvoje" u věcí vyměněných a vyhraných

Cena hodnoty "tvoje" u dárků, u vyměněných a prohraných věcí

ZAHOZENÉ VĚCI A CHARITA

HODNOTY CENY A SMĚNNÉHO EKVIVALENTU

Věci hodné daru a směny (spotřební hodnota)

Protihodnota a hodnota směnného ekvivalentu

Výměnný obchod

Směnný ekvivalent - peníze

Neobchodovatelné předměty

ZÁVĚREM

LITERATURA

Text shrnuje část dat, která jsem získala u dětí v průběhu jejich docházky do třetí třídy školy Šedá (bývalá Modrá). Analýzu dat je pak nutno chápat jako první, hrubé zpracování. Mým záměrem v této etapě je "nechat mluvit děti" a naopak zřít se inspirací a vysvětlení, které nabízí literatura. Ignorance, vycházející především z nedostatku času, pak nesužuje pouze text, ale též mě samotnou, moje svědomí.

Výzkumy dětí ve třetí třídě navazovaly na sběr dat vážící se k problematice daru u dětí. Přinesly řadu doplňujícího materiálu, který sice obohacuje zjištění z první a druhé třídy, ale strukturu výrazně neposouvá. Neposouvá ji ani s ohledem k funkci a symbolice daru v komunikaci dětí, ani vzhledem k budování vzájemných sociálních vazeb uvnitř dětské skupiny. Z tohoto důvodu bych se tedy pokusila na otázku daru podívat z jiné strany.

Ústředním problémem se již nestala symbolika daru v komunikaci mezi dětmi, ale dětmi konstruovaná hodnota věci, která je předmětem předávání. Zdálo by se, že se jedná o zdánlivě nepatrnou úpravu dříve řešeného problému. Avšak z hlediska výpovědní hodnoty faktu daru může jiný pohled vystoupit jako zásadní. Tento "úskok" mi pomůže nejen překonat schematismus v třídění dat, ale navíc mi připraví budoucí cestu ke konfrontaci mých dat a mých úvah s francouzskou kulturně antropologickou literaturou.

"Uctívat", potřebovat, "prodávat", zahodit, mít - pět sloves má spíše pomoci začít se orientovat v záplavě materiálu, než striktně vymezit okruhy hodnot věcí, které mezi dětmi "cestují". První dvě verba nestojí v přímé opozici k dalším dvěma, a tedy na základě polaritního postavení dárce-obdarovaný (či prodavač-nakupující) vyvstanou jako potřebné ještě další charakteristiky. Mít pak zastřešuje vše. Protože třetí nepodávají žádné přímé vysvětlení, žádnou přesnou definici, co je jak pro ně cenné, co má jakou hodnotu, nezbyvá než snažit se naplňovat obsahy sloves a dávat jim pravdivý rozměr.

HODNOTA "MOJE"

Jednou z určujících a dětmi (a to nejen ve třetí třídě) silně vnímaných hodnot darovaného předmětu, případně i jídla, je skutečnost, že věc patřila "mně" (tedy jemu), že je ode mě a že něco "mého" na ní ještě spočívá. Pracovně ji označuji termínem "hodnota "moje". Je to hodnota, která umožňuje, aby se právě na dar nabalovala symbolika spojující dárce a obdarovaného. Kdyby věc v sobě nenesla alespoň "paměť" předání ode mě k tobě, kdyby dar v okamžiku předání ztrácel význam, že obdarovaný drží něco "mého", nemohla by existovat tak diskutovaná otázka závislosti dárce a obdarovaného.

Prozatím nechám stranou úvahy o ztotožnění se jedince s věcí, úvahy o fetišismu, o symbolice lpění na předmětu, jenž byl a již není "můj". Důležitější pro první krok vidím analýzu příběhů, které potvrdí existenci a funkci hodnoty "moje" u dětí nejen ve třetí třídě. Až následně tento rozbor umožní vést úvahy o myšlení dětí a zacházení s věcmi skrze hodnotu "moje".

Hodnotu "moje" nevnašejí do věcí až žáci ve třetí třídě. Je přítomna u darovaných věcí dětí i v první a druhé třídě. Pro ilustraci řešeného problému budu proto také využívat jak materiál starší, tak se odvolávat na data již jednou citovaná.

Revokace hodnoty "moje"

Důkazem, že hodnota "moje" u dětí existuje, že trvá sepětí dárce a daru poté, co byl darován, je zájem původního majitele o osud jím věnované věci.

- V komunikaci dětí kontrola daru - dárku,¹ tedy revize platnosti hodnoty "moje", vystupuje
- a. v připomínání dárcovství,
  - b. v dotazování na věci darované a
  - c. v zájmu nechat si o darované věci, např. o pejskovi či ovečce, povídat.

add a. Děti zpravidla, když vidí nějaký předmět, který darovaly a tím spíše, vede-li se kolem něho hovor, zdůrazní: "To si dostala ode mne."

---

¹ Úmyslně zavádím pojem dárek. Rozumím jím situace v komunikaci dětí, kdy si děti darují věci, aniž by došlo k vyjednávání o protihodnotě. Jedná se tedy nejčastěji o dárky k narozeninám, vánocům a svátkům a o další spontánně věnované věci, kde reciprocita byla cítěnou nikoliv principiální podmínkou (ekonomické výměny věcí).

* (1) *Romana mimoděk oslovila k Blanku, když jí prohlížela penál: "To je ta tužka ode mě, že jo." /dar k vánocům/ /6.2.1997/*

* (2) *Děti si prohlížely kamínky Dominiky. Když přišel na pořad bílý křemínek Eliška řekla: "Ten jsem ti dala k narozeninám, našla jsem ho na pískovišti..." /18.6.1997/*

add b. Předmět nemusí však být přítomen, aby došlo k revokaci hodnoty "moje" obsažené v dárku. Stačí se zeptat na dříve darovanou věc.

* (3) *...Eliščino zdůraznění, že křemínek je od ní, vyvolalo u Dominiky slovní reciprocitu: "Já jsem ti taky dala dárky k narozeninám..." a následoval výčet položek a dialog o nich. Dominika: "Používáš tu Niveu, kterou jsem ti dala ?" Eliška trochu překvapeně odpověděla: "No, jo.. já si ji šetřím."*

add c. Reálná přítomnost dárku i slovní vyjádření o něm dávají srovnatelnou příležitost dárce připomenout existenci hodnoty "moje", která je nyní součástí hodnoty "moje" jejich kamaráda. Zároveň reálná a slovem dokladovaná situace z pohledu dárce se stejnou intenzitou a vážností potvrzuje, že obdarovaný hodnotu "moje" respektuje. Výraz uznání nemusí dárce nutně spatřovat pouze ve výroku: "To jsem dostal od tebe". Svědectví pro něj podává právě a především reálná i hypotetická (slovní) existence věci v rukou kamaráda. Z tohoto hlediska pak dárce těší vyprávění o věci, kterou věnoval, o smyslu a významu, který obdarovaný v daru nalézá.

* (4) *Klára vyprávěla Láďovi: "...no, a on /plyšový pejsek na baterie, dar k vánocům/ mi vždycky odcházel od postele, tak jsem mu zlomila ty nohy, aby neodešel, a když jsem mu to udělala, tak umí sedět i ležet." /16.1.1997/*

Příklady Kláry i Elišky otevírají otázku, zda způsob, jakým obě dívky zacházely s dárky, mohl vyvolat u dárce zklamání a narušit tak hodnotu "moje". Eliška si denně nevtírala Niveu do kůže a Klára zase zlámala pejskovi nohy. Přesto dárce žádné rozhořčení nevyjádřili. Hodnota "moje" zde tedy nebyla zpochybněna tím, že se věc nepoužívá tak, jak by si dárce případně představoval. Rozhodující nebylo jak, ale významné bylo, že vůbec dívky s dary zacházejí (pejsek sedí u postele a lámou se mu nohy, krém si šetří). Hodnota "moje" tedy nedevalvovala, a naopak zvláště v řeči Kláry stoupla.

Obrana hodnoty "moje"

Důležitost hodnoty "moje", a jistě i symbolika² v ní obsažená, vedou k dalším strategiím pro její zachování, které překračují rámec hovorů o darovaných věcech. Zásahy dětí pro udržení hodnoty "moje" v kontextu, který ji svým dárčovstvím vymezily, směřují právě k zachování žádaného stavu. Děti tedy dbají, aby jejich věc patřila "KAMARÁDOVI".

* (5) *Jiřka věnovala Kláře velký skleněný korálek. Korálek se ovšem líbil Klárině nejlepší kamarádce Šarlotě. Klára jí korálek dala. Klára: "Protože ho po mně chtěla".*

---

² Symbolika hodnoty "moje" směřuje především k manifestaci interpersonálních vazeb mezi dětmi.

Jiřka: "Jenomže já jsem ho dala tobě."

Klára: "No a co, dalas ho mně a já jsem si s ním mohla dělat, co chci."

To však Jiřka nerespektovala a korálek Šarlotě vzala.

Klára: "Prostěs ho ukradla".

Jiřka: "Neukradla, vzala jsem si ho zpátky".

Klára: "Co se dá, to se z ruky nevydá."

Pak se dívky velmi pohádaly. Není bez zajímavosti vyústění příběhu.

Jiřka: "Pak sem ti to oplatila." (myslela tím, že narovnal odebrání dárku jeho vrácením.)

Klára: "A pak si škemrala, abys mi to vrátila."

Jiřka: "Ne, abych ti to oplatila."

/dialog vedený ve třetí třídě o situaci, která se odehrála ve třídě první/ /4.11.1996/

* (6) Výpověď Šarloty: "To tuhle Julka mi dala chleba kousnout, že to nechce. A Jiřka přišla a taky si kousla, ale strašně moc, a přitom Julka to dala jenom mě. Julka se proto na nás naštvála, a šla za učitelkou, že jsme jí snědly svačinu. Paní učitelka řekla, že máme Julce něco dát místo té svačiny." /10.10.1996/

Zajímavá, a z hlediska norem společenského chování dospělých překvapivá, je reakce obou dívek. Svou hodnotu "moje" obsaženou v darované věci a jídle stvrdily tím, že na ně uplatnily vlastnická práva. Přenechání dárků, postoupení hodnoty "moje" dalším spolužačkám vnímaly Jiřka i Julka jako zradu kamarádky. Kamarádky přestaly být kamarádkami, kterým hodnota "moje" nenáleží. Dárkyně podle toho postoje aktivně zasáhly. Jiřka si věc vzala zpět, a postavila si tak proti sobě Šarlotu i Kláru. Julka vyostřila situaci s pomocí učitelky. Protože si však snědené sušenky zpět vzít nemohla, spolehla na nezávislý verdikt učitelky o náhradě škody. "Právní" spravedlnost vyslovená a reprezentovaná v rozhodnutí učitelky přiblížila situaci aktu odebrání daru.

Následná distribuce věci či jídla vkládá hodnotu "moje", obsaženou v dárku, do nepovoláných rukou, a odejímá ji kamarádovi, ke kterému byla směřována. Logicky si proto Jiřka nepřála, aby její věc vlastnila nepřítel Šarlota. Naopak svým jednáním posléze docílila, aby se hodnota "moje" navrátila zpět k obdivované Kláře. Stejně tak Julka nemohla připustit takové spojení: hodnota "moje" - Jiřka.

Předáním dárku třetímu se navíc zeslabuje a dvojí (dualizuje) hodnota "moje" ve vztahu k novému vlastníku. Následný obdarovaný nutně vztahuje dárcovství nikoli k původnímu majiteli věci, ale již k dítěti, od kterého předmět reálně dostal. Spojení s původním vlastníkem sice vždy plně nemizí (srov. Tvoje), přesto vlastnictví dárku osobou, pro kterou nebyl určen, již komplikuje prvnímu dárci možnost revokovat jeho hodnotu "moje".

Existují však i případy, kdy se hodnota "moje" neuchrání, nebo ani uchránit nechce.

* (7) Klára: "Dostala jsem od Romany k narozeninám takovou nálepkou. Ale spadla mi a ztratila jsem ji."

Boja: "Já ji mám nalepenou na penále. Ale mě ji přinesli kluci."

Klára: "Mě to ale vůbec nevádí." /25.4.1997/

Proč svůj dárek Romana nebránila, je otázka. Buď se o změně vlastníka nedozvěděla, nebo jí její věc v rukou Boji neváděla nebo respektovala pravidla chování společnosti dospělých. Mohla se však zachovat i jako Klára a vyvázat předmět z hodnoty "moje" konstatováním, že jí na předmětu nezáleží. Romanina hodnota "moje" zanikla ovšem i tím, že se nálepka ztratila, nenašla a nevrátila ke Kláře. Paměť hodnot "moje" Romany a Kláry zůstala sice přítomna,

ovšem jejich účinnost a nároky z ní vyplývající definitivně zpochybnilo dárcovství kluků. To se stalo pro nového vlastníka závazné.

Odebrání hodnoty "moje"

Vzít si dárek zpět, potvrdit hodnotu "moje", není sice běžné, ale nepředstavuje pro děti ani vyjímečnou situaci. Dívky a chlapci tak řeší nejen případy, kdy původně jejich věc přejde k někomu, se kterým nejsou zadobře. Ale jak již bylo naznačeno, odebrat dárek je i reakcí na změnu vztahu k obdarovanému. Pro ilustraci bych jen připomněla spor Jirky a Julky v první třídě, který korespondoval s jejich souběžnými úvahami o oboustranném vrácení darů (srov. Tvoje).³

V tomto kontextu lze analyzovat situaci ve třetí třídě, kdy si dárcce vzal dar zpět.

* (8) *Romana ukazovala jaké má pogy. Mez nimi byl i ten, který dostala od Blanky k narozeninám na škole v přírodě. (Blanka měla dva, tak mi jeden dala.", vysvětlovala Romana později pro mě.) Blanka přitom nepatřila k Romaniným kamarádkám, zaujímalá k ní většinou indifferenční vztah. Při obdarování patrně podlehl vlně obdarovávání Romany.*

Blanka: "Ten jsem ti dala k narozeninám." "A teď mi ho vrátíš.", vzala ho a strčila do tašky.

Romana, Týna a Prokop se podivili a Romana začala protestovat: "To neplatí, ona mi to sebrala, když mi to dala."

Protože Blanka nereagovala, vzala jí Romana mikinu.

Romana: "Dostala jsem za to mikinu!"

Týna: "Co když to řekne učitelce?"

Blanka si šla opravdu stěžovat. Marušku a její kamarády ovšem ani nenapadlo bránit se před učitelkou argumentací, že Blanka vzala její pog. Ten den pog Blanka tedy nevrátila a nevrátila ho ani dny následující. /20.5.1997/

Blanka si tedy vzala, co dříve patřilo jí, protože patrně již neshledávala nutným, aby její věc patřila Romaně. Mohla tak zareagovat pouze proto, že věc byla přítomna. Romana se samozřejmě snažila narovnat vzniklou disproporcí hodnot "moje". Protože se Blanka pogu vzdala v Romany prospěch, vtělila do věci potencionálně hodnotu "moje" Romany. Odebráním věci tedy Romanina hodnota "moje" vystoupila a začala se uplatňovat. Proto si Romana vzala výměnou Blančinu mikinu (hodnotu "moje" Blanky). Protože a přestože však pog v sobě nesl i nadále hodnotu "moje" Blanky, Romana neuspěla. Blanky pog nebylo lze vyměnit za Blanky mikinu. Postoj respektující tuto hodnotu, tedy vlastnická práva Blanky, doložilo právě jednání dětí před arbitrem - učitelkou (nebránily se nespravedlnosti).

Ovšem skutečnost, že se Romana nehájila před učitelkou, může vysvětlit i postoj pedagogů, a dospělých vůbec, k výměnám věcí u dětí. Dospělí se cítí být soudci a korektory v konfliktu distribuce věcí mezi dětmi. K otevřenému a k posouzení danému konfliktu může dojít jak při sporu spolužáků, tak při pocitu dospělých, že proběhla ekonomicky nerovná směna. V obou případech rozhodnutí arbitra zpravidla vrací vyměněný předmět zpět do rukou původního vlastníka. Tedy i dospělí svými zásahy podtrhují významnost a též nárok uplatnit hodnotu "moje" u věcí distribuovaných mezi dětmi.

---

³ Je otázka, zda právě reciprocita v aktu obdarování nebo skutečnost, že dárky měly dívky doma, neovlivnila také, že k reálnému vrácení věcí nedošlo.

Podobně jako význam slovního vyjádření, že obdarovaný o dárek pečuje - hodnotu "moje" cítí, je v moci slova dárek odebrat či zrušit hodnotu "moje" v něm obsaženou. Lze pak předpokládat, že slovo má stejný dopad jako čin. Hodnota "moje" se může slovem odejmout několikerým způsobem.

a. vyslovením požadavku na vrácení věci, jak tomu bylo např. u dívek v první třídě.⁴ Ve třídě třetí jsem však toto jednání již nezaznamenala.

b. vyjádřením, že dárci na věci nezáleží, že je pro něj bezcenná tedy vyvázáním z hodnoty "moje". (Srov. (7))

c. popřením existence dárku.

* (9) *Láďa obviňoval Marušku, že si stále od dětí jen bere jídlo, že je nenažraná. Ona mu oponovala, že to není pravda. Naďa se do toho vložila, co je mu do toho, že od něj nic nedostala.*

Romana: "Ale jo dostala."

Láďa: "No to bych musel vědět."

Romana: "Nó, v první třídě, k narozeninám, takový auto."

Láďa: "No to teda ne, tobě bych určitě nikdy nic nedal."

Romana: "Jo dals mi ho na škole v přírodě."

Láďa: "Nedal." A odešel. /18.6.1997/

d. přiřknutím dárcovství jiné osobě. (Srov. příběh Jiřky a Míši v první třídě, kdy se Jiřka se svojí maminkou účastnila oslavy narozenin Míši. U této příležitosti jí věnovala dárek. Před spolužačkami iniciativu v obdarování však přiřkla matce.)⁵

e. zapomenutím komu byl dárek určen.

* (10) *Prokop: "Štěpáne, ty jsi dal taky nějaký holce taky něco."*

Štěpán: "No jo, to bylo dávno, Nějaký holce ve třídě jsem dal opravdovej prstýnek, ale už nevím, který, byla to nějaká, která přišla z A. Blanko, co jste byli za třídu.. C ? Tak z C ?"... ale už si fakt nevzpomenu která." /jen pro dokreslení uvádím, že dívky, které přešly z paralelní C do A bylo pět/ /22.5.1997/

Hodnota "moje" ve společnosti dospělých a u dětí

Děti chtějí aby se prosadila norma, že dárek, ovšem i obchodované věci, se zpět nevrací. Dospělí se však vůči nim chovají jinak - respektují původního vlastníka.

Konfrontace se světem dospělých přináší i další nedorozumění a šumy. Úvahy dětí o distribuci dáreků jako o paralele interpersonálních vazeb se nejednou dostávají do konfliktu s normami, které si děti osvojují ze společnosti dospělých, a zároveň i s dalšími pravidly, které nastoluje učitelka. Již uváděné přísloví "Co se dá, to se z ruky nevydá" upozorňuje na požadavek samotných dětí prosadit etickou normu, byť tak vzniká nesoulad proklamovaného a reálného. Snaha podřídit se morálce společnosti dospělých vyvolává namísto otevřeného protestu pocit vnitřně prožívaného zklamání.

* (11) *Učitelka vyhlásila, že o vánoční besídce se budou rozdávat dárky formou tomboly. Úkolem každého žáka bylo přinést nějaký dárek, který na místě dostal číslo. Děti si pak*

⁴ Bittnerová, D.: Kasuistiky o daru v první třídě. Příspěvek k problematice daru. In: Pražská skupina školní etnografie: První třída. Zpráva z výzkumu. Praha 1997. s. 361.

⁵ Bittnerová, D.: Kasuistiky o daru v první třídě. cd. s.363.

losovaly dárky pro sebe. Distribuce věci- hodnoty "moje" - byla nahodilá. Neodpovídala symbolice platné v dětské skupině. Přesto však děti tuto symboliku hledaly i v této významové i fakticky jinak konstruované situaci. Pro mnohé děti tedy učitelčin rituál byl zklamáním.

Boja: "Chtěla jsem, aby ten můj dárek dostala Ivana."

Jiřka: "Já jsem to měla blbý. Já jsem si vytáhla svůj dárek."

A naopak s radostí oznamoval Prokop: "Mýho plyšáka /plyšového ježka/ má Vojta." Jeho věc v rukou společensky a studijně neúspěšnějšího spolužáka ho těšila. /16.1.1997/

* (12) Prokop dal Boje za výstřížek z novin, který obsahoval text o UFO, 15 Kč. Nebyl to obchod, byť se ve třídě takto běžně kupčilo. Prokop sáhl k zaužívané formě, aby vyjádřil své sympatie. Chtěl, jak sám řekl, aby si za to Boja něco koupila. Boja peníze nejprve odmítala, jak z důvodu etických, tak proto, že nechtěla city opěťovat. Když jí Prokop prostřednictvím kamaráda Štěpána vnutil alespoň část sumy (nevěděl již zda 5 či 10 Kč), rozdala peníze spolužačkám.

Prokop: "Boja ty peníze rozdala, to mě právě nejvíc našťvalo, to bych si je radši nechal."

Peníze však od dívek zpět vybrat nešel. /17.4.1997/

Prokop mohl tedy respektovat normy společnosti dospělých. Buď se zachoval podle zásady, že nelze darovanou věc chtít zpět, nebo vnímal neadresnost peněz (hodnota-moje u peněz je problematická).

Hodnota "moje" a dar z lásky

Lze však uvažovat i o odlišných pravidlech chování při uplatňování hodnoty "moje" u daru z lásky. Všechny situace, kdy dárci připomínal a hájil hodnotu "moje" (nikoliv popíral), se vztahují na dary mezi kamarády. Dosud jsem nezaznamenala, že by se chlapec-ctitel zeptal na dárek, který věnoval. Přesto, rád vyslechne, co se s darovanou věcí děje (srov. (4)). Poslouchat nepřináší nejistotu a zklamání, které může způsobit negativní odpověď na otázku. Nezachytila jsem ani snahu dárek obdivované dívky odejmout proto, že si jej neponechala a např. jej vyměnila s kamarádkou.⁶ (Srov. Tvoje) Důležité u daru z lásky je ovšem slovní popření hodnoty "moje" poté, co náklonnost zmizela. (Srov. (9), (10))

Existuje-li láska, chlapec netouží po probírání pohnutek a dalších okolností, proč a jak dar dal a jak byl přijat. Dar z lásky tak zůstává veřejným tajemstvím a jako soukromá záležitost je též manifestován. Zvědavost spolužáků a spolužaček jsou tedy zpravidla odbyty.

* (13) Jiřka: "Ty si prej dal Boje něco k vánocům?"

Láďa: "Co? Vypadni, já se s tebou nebavím."

Jiřka: "Ale Boja říkala, že jo."

Láďa: "No jo, tak jsem jí to dal, to se snad nesmí?" /16.1.1997/

Stupňující se atak dotazů a pošklebků zvědavců dává vzniknout i strategiím, které dokáží oslabit významnost hodnoty "moje". V zaznamenaném případě však relativizace darovacího aktu nezaznívá z úst dárkyně, ale jejích věrných kamarádek.

* (14) Blanka vyráběla z papírových ubrousků polštářky a peřinky, které dále zdobila srdíčky, květy a nápisy. Jednu soupravu věnovala své lásce Štěpánovi.

---

⁶ Bittnerová, D.: Dar v druhé třídě. In: Pražská skupina školní etnografie: 2. třída. Zpráva z výzkumu. Praha 1997. s.6.

Dáša si začala Boju dobírat: "Milostný dar, milostný dar."

Blanka se sice bránila argumenty: "No a co, co je na tom."

Ale vše zpochybnila Klára a k ní se připojila Jiřka. Obě nejlepší kamarádky Blanky zachraňovaly čest spolužačky: "Štěpán ji o to prosil, aby mu ji /peřinku/ udělala. Takže to není z lásky!"

Dohadování o hodnotu "moje" se pak ocitlo mimo dárce a obdarovaného. Blance i Štěpánovi byla situace o nich bez nich nepříjemná. (pokračování srov. Tvoje). /17.4.1997/

Argumentovaná skutečnost, že hodnota "moje" nebyla vydána z "mého" impulsu, mění v pohledu dětí intenzitu hodnoty "moje".

Hodnota "moje" zrcadlo vzájemných vazeb

Veškeré hovory okolo věnovaných věcí nerevokují hodnotu "moje" pouze obdarovanému. Stejně jako jemu, možná mnohem více jsou směřovány posluchačům, tedy spolužákům. Zatímco u obdarovaného zeptáním se na věc dochází ke kontrole vztahu, před diváky je tato vazba manifestována.

Nabízí se otázka intenzity či kvality hodnoty "moje". Z hlediska dárce lze uvažovat, že tato hodnota buď je a nebo není. Záleží na dárci, zda ji do věci vkládá či nikoli, zda se přihlásí k dárcovství, nebo zda jej zcela odmítne či zruší. Ovšem bez odezvy obdarovaného ztrácí hodnota "moje" smysl. Dárce i diváci (spolužáci) čtou sílu hodnoty "moje" podle vztahu obdarovaného k věci. Vnímají tedy intenzitu hodnoty "tvoje", kterou obdarovaný věci přičítá. V případě, že obdarovaný popře existenci věci ("Jsem to vyhodil." "No nemůžu to už najít, asi jsem to ztratila."), hodnota "moje" nutně zaniká. (Srov. Tvoje)

Reciprocita a rovnostářské rozdělování hodnoty "moje"

V úvahách o hodnotě "moje" se objevuje i další rozměr, hodnota "moje" jako reciprocita k hodnotě "tvoje". Děti málo kdy věnují věc, hodnotu "moje", aniž by dostaly nebo alespoň očekávaly protihodnotu.⁷ Při naplnění reciprocit pak hodnota "moje" na sebe váže "tvoje". V komunikaci dětí pak každý vyměněný dar vystupuje ve dvojici se svým protějškem. Hodnota "moje" se tedy váže na "proti" hodnotu "moje" (moje-tvoje). (Srov. (2),(3)) Je pak zajímavé konstatovat, že většina výše uváděných situací, kdy dárce zpochybnil a odňal hodnotu "moje" obdarovanému, se týkala věcí-dárků, kde reciprocita neproběhla.

Hodnotu "moje" charakterizuje i snaha dostat rovné distribuci "mých" věcí mezi okruhem kamarádů. Tedy hodnota "moje" jakoby měla být rovnoměrně zastoupena, a to na základě vůle dárce, mezi všemi, které si chlapec nebo dívka vybere.⁸

* (15) Romana vyjednávala s Prokopem, za kolik si koupí projetou jízdenku MDH. Stejnou předtím dostala Nadě od Romany zadarmo. Na moji otázku, proč s Prokopem obchoduje a Nadě jí dala jen tak, Romana odpověděla: "Dala jsem jí ho /lístek/ proto, abych jí to vynahradila."

DB: ???

Romana: "No, před tím jsem ho dala Týně, tak aby měly obě." /15.5.1997/

---

⁷ Tamtéž, s. 352-366.

⁸ Tamtéž, s. 360.

* (16) *Příkladem rovného rozdělování hodnoty "moje" mohou být i oblíbené "narozeninové bonbony". Dárce většinou dohlíží, aby při aktu darování, tedy při obcházení třídy- lavic, dal každému, kdo je členem třídy, stejně, nebo aby si každý vzal (nabídl) stejně. Zajímavá je pak manipulace, kterou paní učitelka vědomě narušuje tuto rovnost v distribuci hodnoty "moje" ve vztahu ke své osobě. Jak vypověděly děti: "A když někdo zlobí tak si od něj nevezme /učitelka/ a řekne: ,Ty mě zlobíš, od tebe nechci, až se zlepšíš. " /4.11.1996/*

Ekonomický rozměr v hodnotě "moje"

Věci, které nesou hodnotu "moje", obsahují i hodnotu ceny. Vztah obou hodnot pro děti ve sledované třetí třídě je jednoznačný. Dárky, které dívky a chlapci dávají, pro někoho jsou, pro jiného by alespoň měly být cenné. Nezáleží zcela na způsobu opatření dárku. V hodnocení ceny se neodráží, zda byl dárek koupen ku příležitosti darování, či zda byla vybrána věc, kterou má dítě doma a se kterou se dokáže rozloučit ("Měla dva pogy." "Měla jsem doma víc panenek, tak jsem ji nepotřebovala, tak jsem ji jí dala.") Děti ve třetí třídě cennost ztotožňují

- a. s důležitostí věci, kterou by měla mít pro obdarovaného,
- b. odkazují na mimořádnost a vzácnost předmětu a nebo
- c. cennost přepočítávají, byť nemají zcela přesný odhad, na peníze.

Záleží pak na okolnostech a povaze dárce, jak se k otázce postaví a které kritérium uplatní.

* (17) *Prokop: "... jednou jsem dal Vojtovi (nejuznávanější spolužák) jednu /nálepku/, která mu chyběla poslední na celém listě /poslední do série/..." /22.5.1997/*

* (18) *Mirek (2.A. Modrá škola) dostal od Michala na třídní vánoční besídce hasičské auto. Byl z toho značně zaskočen. Michal mu tedy vysvětlil důležitost dárku: "Chceš se stát hasičem? Tak sem ti dal hasičský auto, no." /5.1.1996/*

* (19) *Rozhovor Elišky a Dominiky o darovaném krému Nivea pokračoval: Dominika: "Víš, on je strašně vzácný, oni ho už nebudou asi vyrábět."*

* (20) *Sebevědomá a oblíbená Klára: "Já dávám dárky krásné a drahé..." /13.5.1997/*

* (21) *Nepřiliš průbojný Prokop ve své výpovědi také potvrdil, že mu záleží na tom, aby byl dar vnímán jako cennost. "Dal jsem Nadě k narozeninám takovýho plyšovýho slona. A měl jsem strach, že jí to bude málo, když dostala od táty tu databanku (digitální záznamník). Když jsem ale viděl, že Klára (výše citovaná dívka) jí dala jen tužku a notýsek, pak jsem už strach neměl." /13.5.1997/*

Cena hodnoty "moje" může vystupovat pro někoho jako absolutní, pro jiného v konfrontaci s ostatními cenami. Cennost věnované věci vstupuje i do hovorů kamarádů, dárce a obdarovaného. Dárce často zvyšuje významnost hodnoty "moje" zmíněním hodnoty ceny. Před obdarovaným však jen vyjimečně argumentuje finanční částkou. Peníze ve vztahu dárce-obdarovaný jsou tabu.

* (22) *Klára: "Ten dárek pro Janu stál 50 Kč." Nad'a: "Tak jestli to stálo padesát, tak já ti padesát dám." Klára se hihňala a volala na Nad'u: Ne, ne. Otočila se ke mě a šibalsky dodala: "Já vím, ono se to nemá říkat." /13.5.1997/*

Sdělení finanční částky, jakoby dar měnilo ve zboží. Nad'a také neřekla, že když to bylo takové drahé, tak to nemůže přijmout. Ale chtěla takto vyslovený dluh uhradit. Cennost předmětu se tedy musí vysvětlovat jinak, např. jeho vzácností nebo důležitostmi.

Ovšem jiný přístup jsem zaznamenala u daru z lásky. Zde jakoby se téměř hodilo zdůraznit finanční obět'. (Srov. též (12))

** (23) Michala z paralelní třídy dostala od svého spolužáka náramek. "On měl ve škole stovku a řekl, že mi odpoledne půjde něco koupit. Pak přišel a řekl mi, že to koupil za 59 korun."
V očích dívky vystupoval chlapec jako hrdina, který je ochoten se k vůli ní naprosto zruinovat. Obdiv pak sklídl nejen u ní, ale i u dalších spolužáků. /11.11.1997/*

Hodnota ceny dávků (tzn. účelová i finanční) pro kamarády se sděluje i ostatním spolužákům. Také je si dárce přeje informovat o ceně hodnoty "moje". Nevyzdvihuje pouze, že věc byla krásná, vzácná a pro obdarovaného důležitá. Velkého společenského účinku a oprávněnosti argumentace děti docilují právě zdůrazněním finanční sumy. (Srov. (22))

* (24) Nejen Klára, která mě informovala o výši peněz vydaných za dar pro Janu, se chlubila svoji velkorysostí a "grandstvem". Např. Šarlota v rozhovoru s Klárou pomlouvala Jiřku, že Julce jako náhradu za snědenou svačinu přinesla pouze jeden bonbon. V kontrastu k lakomé Jiřce představovala její hodnota "moje" velikou cennost: "To já jsem jí hned druhý den dala sušenku, takovou drahou, stojí přes 20 korun. A Jiřka jí přinesla jeden bonbon, představ si, jeden bonbon." /10.10.1996/

Hodnota "moje" v obchodu a výhře

Vedle dávků nesou v sobě hodnotu "moje" i věci, které jsou určeny ke směně - obchodu nebo jsou zdrojem výhry. I kolem nich mohou děti vést hovor. Pro prodáváče a popřípadě i pro poraženého hráče však vyměňovanou věc vyvažuje jasně stanovená, oběma stranami přijatá směnná hodnota (protihodnota či směnný ekvivalent). Impulsem není dát něco ode "mě" ale získat za něco "mého" něco "tvého". Hodnota "moje" hraje v komunikaci dětí velkou roli před uzavřením "obchodní smlouvy". Zvyšováním požadavků na směnnou protihodnotu prodáváč zvyšuje žádanost své hodnoty "moje", tedy i svoji prestiž.

* (25) Ondra, společensky nepřilíš úspěšný, vlastnil kartičku s hokejistou Jaromírem Jágrem, hráčem za americký tým Pinguins. V očích jeho spolužáků se jednalo o velmi cennou a tedy i žádanou kartičku. Ondra projevil ochotu měnit a chlapci nabízeli protihodnoty. Vyjednával s pěti spolužáky. Žádnou nabídku nepřijal, i když například v třetí v pořadí Filip nabízel výměnou pět kartiček. Vychutnal si prestiž, kterou mu zajistila hodnota "moje" spočívající na kartičce, a této společenské výhody se nechtěl vzdát. /1.11.1997/

Uzavřením dohody žádaná hodnota mění "znaménko" a z "moje" se stává především "tvoje". Prodej tedy vyvažuje věc z "mého" vlastnictví a hodnota "moje" zůstává pouze vzpomínkou. Připomínání vyměněné věci vyvolává diskusi o rovnosti směny více, než že by potvrzovalo hodnotu "moje". Obdobně i řeč o prohrané věci je impulzem pro obhájení, proč došlo k "mé" prohře. To problematizuje snahu revokovat a nárok uplatňovat hodnotu "moje" u směněných a vyhraných věcí v takovém rozsahu jako u dávků. Vyjimku tvoří spontánní i dětmi "objednané" zásahy dospělých, kdy děti zneužívají zásadu učitelů a rodičů rozhodovat spory ve

prospěch původního vlastníka. (Srov. (6), (8)) Hodnota "moje" se dostává do područí, ze kterého ji může vykoupit pouze oběť (ekonomická - vyplacení či morální - udání kamaráda).

* (26) *Veronika: "Já jsem jednou vyměnila s Martinem Hruškou takový zlatý házedlo, ale brácha brečel, tak jsem to vrátila?"*

DB: "Jen tak, zase zpátky jste to vyměnily?"

Veronika: "No, musela jsem za to obětovat popelnici." /22.5.1997/

Limity v uplatnění nároku hodnoty "moje" u vyměněných či prohraných věcí pak vracejí zpět otázku, proč právě dary mezi kamarády, které nejsou založeny na reciprocitě, vykazují nestabilitu.

Cena hodnoty "moje" u vyměněných věcí je stejně jako u dárků vnímána většinou jako vysoká. Právě toto přesvědčení dokáže u obou "obchodních" stran vyvolat následné pochybnosti o adekvátnosti směny nebo naopak dodat argumenty pro její realizaci.

* * *

Hodnota "moje" ve značné míře ovlivňuje komunikaci dětí. Vrací darovanou věc zpět mezi darovaného a dárce, a také mezi ně oba a jejich spolužáky (členy jejich skupiny). Dívka nebo chlapec sledují osudy věcí, které věnovali, a zároveň dbají, aby zůstaly v rukou kamaráda. Je pak zcela jedno, zda dítě-dárce věc-dar v dané chvíli potřebuje či nepotřebuje, zda se jedná o věc jedinou či duplikát. Darovaný předmět v interpretaci dárce, je vždy vysoké ceny.

HODNOTA "TVOJE"

Každá darovaná, vyměněná, prodaná nebo prohraná věc, která nese hodnotu "moje", v sobě a priori obsahuje také hodnotu "tvoje". Hodnota "tvoje" představuje pohled na hodnotu "moje" ze strany těch, kteří ve věci nespátují své výhradní vlastnictví, kteří ve věci respektují původní vlastnictví jiné osoby.

Nelze však na hodnotu "tvoje" pohlížet jen jako na zrcadlo hodnoty "moje". Zacházení s hodnotou "tvoje" nemůže být zcela shodné jako s hodnotou "moje". S hodnotou "moje" nakládá pouze původní vlastník. Naopak hodnotu "tvoje" čtou všichni, kterým je sdělena hodnota "moje". Významný rozdíl je též v tom, že předmět, který současně představuje hodnotu "moje" a hodnotu "tvoje", leží na straně obdarovaného, tedy nového vlastníka. Fyzická přítomnost nabaluje na hodnotu "tvoje" další významy a rituály.

Revokace hodnoty "tvoje"

V komunikaci hodnotu "tvoje", podobně jako hodnotu "moje", děti revokují řečí o věcech. Děti upozorňují, že dostali či koupily nějakou věc od "tebe", více okolí než původního majitele. Upozorňování na hodnotu "tvoje" směřuje ke dvěma, popřípadě ke třem cílům, podle toho, jakým způsobem došlo k distribuci věci (dárek, obchod, prohra).

U dárků hodnota "tvoje" je chápána jako výraz respektování hodnoty "moje" dárce, a tedy potvrzuje vazbu. Řeč a manipulace s dárkem podporují nejen vzájemný kladný vztah dárce a obdarovaného. Věc, nesoucí hodnotu, "tvoje" obdarovaný chrání a pečuje o ni.

* (27) Klára: "No toho plyšáčka /dar z lásky od Kuby/ mám doma schovanýho. Má srandovní čepičku a za jeho ouško si schovávám poklady."

* (28) Blanka: "Dárky si schovávám na tajném místě a někdy si je prohlížím." /6.2.1997/

Obranné strategie proti hodnotě "tvoje"

Dárek v rukou obdarovaného činí hodnotu "tvoje" ve srovnání s hodnotou "moje" předmětnější a přítomnější. Manifestovaná platnost a vztahovost "tvého" ke "mě" pak přímo souvisí s existencí věnované věci. Strategie vedoucí k popření této vazby jsou stejné jak v případech, že vycházejí z nepřátelského postoje, tak v situacích, které mají vztah manifestovaný skrze předanou věc utajit.

Dívky a chlapci a priority brání přijmout dárek od spolužáka, se kterým nechtějí být ve vazbě nebo si nepřejí vazbu odhalit.

* (29) Prokop: *Bojím se, aby mi nedala dárek nějaká holka. Klára, Naďa, Blanka a Jiřka by hned říkaly, že je to z lásky.* /4.6.1997/

* (30) Romana nabízela Naďě gumového medvídka: "Na vem si ho, když se ti líbí."
Naďa: "Ne, od tebe ho nechci." /26.5.1997/

Obdarovaný vyjadřuje postoj, že již nerespektuje hodnotu "tvoje" ve svých rukou, že netrvá na vazbě, kterou dárek navozuje, vždy právě popřením fyzické existence či přítomnosti věci. Děti se zbavují hodnoty "tvoje", podobně jako u hodnoty "moje", činem nebo slovem. Dárek vrací, veřejně zahazují nebo tvrdí, že věc zničily, ztratily atp. Vedle tohoto absolutního konce hodnoty "tvoje" používají děti strategii předané štafety. Odeslat od sebe hodnotu "tvoje" mohou děti jednak již zmiňovaným a interpersonálně problematickým postoupením daru další osobě.

* (31) *Dárek svérázným způsobem odeslal-obětoval Štěpán, který dostal od Blanky již zmiňované peřinky. Aby se zbavil dotěrného Láďi, dovolil mu jednu peřinku roztrhat. Jiné si však před tím schoval.* /17.4.1997/

Stejně účinně se lze zbavit hodnoty "tvoje" výměnou věci za jinou (srov. příběh Romany a Karolíny, které si ve druhé třídě vyměnily prstýnky, aby popřely Prokopův dar z lásky). Právě sjednaný obchod může být dalším důvodem, proč nelze zasáhnout a zachránit původní hodnotu "moje". Dohoda mezi dvěma nesnese a ruší či alespoň problematizuje kompetence třetího, tedy dárce.

* (32) Láďa vypovídá o osudu dárku, který vložil do tomboly: "Dal jsem tam hnědého koně od Mc Donalda, skáče. Dostala ho Lakatošová, ale vyměnila si to s Máslovou....Že si to vyměnily, je mi jedno, jsou vobě stejně pitomý... Chtěl jsem, aby přišel Loukotkovi." /16.1.1997/

* (33) Naďa: "Dáša dostala jedno auto od Vojty /opět v tombole/."
Dáša: "No bylo celý zaprášený" ... "Já bych si to klidně vyměnila."
Naďa: "Možná bych si to s tebou vyměnila... hm, ale to autíčko já nechci." /16.1.1997/

Hodnotu "tvoje" - nekamaráda mohou děti tedy zničit, ztratit, odeslat. Nedokážou-li se s dárkem rozloučit, pokoušejí se v konfrontačních okamžicích hodnotu "tvoje", obsaženou ve věci, zpochybnit. Např. se snaží popřít nebo zpochybnit původce, a tím přiřknout hodnotu "tvoje" méně problematické osobě. Na svoji obranu používají ovšem argumenty, že ne oni byly adresáty dárku. V reakcích spolužáků jejich postoje nejsou respektovány. Platí "máš tu věc, máš i vztah k dárci." Děti se mohou i na chvíli nechat přesvědčit, ale představa souvislosti dárku a vztahu se později vrací.

* (34) *Denuncující dialog dětí o Blančíně peřince pro Štěpána vyústil v chlapcovu obranu.*
Štěpán: "Ono to vlastně nebylo ani pro mě."
Láďa: "A pro koho, vždyť tam bylo napsáno jméno a 3.A." /17.4.1997/

Přes všechny strategie dárek nelze z hodnoty "tvoje" vyvázat, jak se tomu děje u hodnoty "moje". Nelze tedy darovaný předmět vlastnit a tvrdit, že pro "mne" není významné od koho pochází. Ovšem ani zrušení "mé" vazby k dárku, tedy hodnoty "moje" (z pozice dárce), nemusí a zpravidla také nepopírá hodnotu "tvoje" (z pozice obdarovaného). Obě hodnoty se utvářejí na odlišném principu. "Moje" závisí na vůli přiznat hodnotu, "tvoje" na fyzické přítomnosti darované věci.

Disproporce v zacházení s oběma hodnotami pak dává dětem prostor k manipulacím. "Neoprávněně" získané či držené věci, a v nich obsažená hodnota "tvoje", mohou být použity jako prostředek simulace kamarádství a lásky nebo jako provokace.

* (35) *Láďa škádlil Boju a Prokopa povídáním o dárku, který si vylosoval v tombole: "Já jsem dostal od Boji takovou myš. Včera mi najela do snídaně."*
Boja: "Weite nevotravuj!", k ostatním se vyvázala z hodnoty "moje": "Já sem mu nic nedala, to si vylosoval." /16.1.1997/

Hodnota "tvoje" - důkaz přátelství

Hodnota "tvoje", podobně jako hodnota "moje", by měla podle názoru dětí respektovat jistou míru výběrovosti. Jak vyplývá i z výše uváděných příkladů, hodnota "tvoje" patří a je chráněna především kamarádem či ctitelem. Když ovšem "tvoje" vlastní většina spolužáků, mizí pro držitele této hodnoty "tvoje" pocit výlučnosti. Zeslabuje se tak sepětí s původním vlastníkem věci.

* (36) *Míla rozdávala všem dívkám postavičky s kindervajíčka.*
Naďa: "Taky nevím proč to dává všem."

Hodnota "tvoje" u věci vyměněných a vyhraných

Skutečnost, že se hodnota "tvoje" váže především na předmět, vykazuje hodnota "tvoje" u dárků a u věci vyměněných a vyhraných řadu podobností.

Informace uvnitř dětské skupiny o výměně, obchodu a výhře vypovídají nejen o obchodní dovednosti a herní zdatnosti nového vlastníka předmětu, ale manifestují i vzájemnou komunikaci dětí. Hodnota "tvoje" buď označuje, že věc nese hodnotu "ne moje" nebo dokládá vítězství nad "tebou". V předmětu je ukryta více adresa původu, než pocit společného sdílení předmětu.

Vyměněné či prodané věci k sobě poutají rodokmeny původu, kam paměť dětí sahá.

* (37) *Boja: Veronika si koupila od Míly takovou postavičku z Kinder, ale pak ji nechtěla a tak ji prodala mě. /20.5.1997/*

* (38) *Boja: Tenhleten pog jsem vyměnila s Klárou a ta ho předtím vyhrála nad Prokopem /ctitelem Boji/. /4.6.1997/*

Paměť hodnoty "tvoje", znalost, že věc patřila kdysi "tobě", však může v některých případech znovu etablovat účinnost hodnoty "tvoje" i u věcí, kde "právní" nárok již zmizel. Tyto situace jsou vesměs založeny na slovním připomenutí existence hodnoty "tvoje" ve vztahu k předchozímu vlastníkovi. Děti se tak dokáží velmi účinně provokovat. Ke škádlení se pak evokuje vlastnictví věci buď společensky nežádoucí osobou nebo ctitele.

* (39) *Láďa: "Co to máš?"*

Štěpán: "To mi dal Prokop, že už to nesbírám."

Láďa: "Jo, to je ta kartička, co našla Boja, že jo."

Štěpán: "No."

Láďa: "To si teda schovej a opatruj, když je to od tvý Boji." /6.2.1997/

* (40) *Boja: "Tendle pog jsem vyměnila s Klárou a ona ho před tím vyhrála nad Prokopem."*

Nad'a: "Nad Prokopem, jó..."

Boja: "No já jsem si ho ale už otřela, abys věděla.", a rukou opět otřela pog do kalhot, aby z něj odstranila Prokopův dotyk - hodnotu "tvoje" vztahující se k Prokopovi. /17.4.1997/

Zatímco uváděná obranná strategie se nedá použít u dárku, neboť on je rigorózně adresný, vyplývá výhradně z vůle dárce manifestovat vztah, u věcí vyměněných a vyhraných ji lze s úspěchem použít. (Bylo by ho možno použít i u darů z citované tomboly, protože ani zde dávání dárků nevycházelo z vůle dárců. Vše určoval los. Ovšem tuto strategii jsem nezaznamenala.)

Vyhrané či vyměněné věci tedy mohou na sebe vázat představy o lásce mezi dívkou a chlapcem. Zacházení i s takto získanou hodnotou "tvoje" obdivovaného či zatracovaného partnera dokazuje, že tato hodnota není jednoznačně vázána na způsob získání předmětu.

* (41) *Prokop: "Tenhle pog jsem vyhrál nad Bojou. Ale nechtěl jsem ho. Chtěl jsem jí ho vrátit, protože mě to bylo blbý, že jsem nad ní vyhrál. Jenže ona nechtěla. Tak jsem ho chtěl vyměnit, ale nikdo mě ho vyměnit nechtěl. Tak jí ho asi vrátím."*

Štěpán (sok v lásce k Boje): "No tak já ti to teda vyměním, co za to chceš?"

Prokop: "No já nevím, já si to ještě rozmyslím." /18.6.1997/

Cena hodnoty "tvoje" u dárků, u vyměněných a prohraných věcí

Cena hodnoty "moje" je většinou vysoká. Naopak cena či kvalitativní posouzení hodnoty "tvoje" závisí na vztahu dítěte k původnímu vlastníkovi věci. Tedy jedná-li se o kamaráda, vše od něj má vysokou cenu, vše od nepřítele je zpochybňováno. Zatímco cena u hodnoty "moje" se stanovovala podle tří kritérií (a. významnost a přínosnost věci pro obdarovaného, b. mimořádnost předmětu a c. finanční oběť), v hodnotě "tvoje", i s ohledem na její bipolárnost (hodnota tvoje nabývá kladných i záporných hodnot), se promítají ještě další kritéria.

U dárků darovaných na základě existujícího kamarádského vztahu zaznívají tři postoje.

a. Buďto děti tvrdí, že jim dárky dělají radost jako takové a odhlízejí od ceny spotřební a tržní. Těší se dárku od kamaráda. Respektují v daném okamžiku tedy pouze a výhradně hodnotu "tvoje". Naopak dárcovo oznámení tržní ceny narušuje přijetí dárku, a hodnotu "tvoje" rozšiřuje o nežádoucí závazek (srov. (19)).

b. Na dárku děti oceňují i mimořádnost předmětu, což v mnohém koresponduje s významností hodnoty "tvoje".

c. Právo vyslovit finanční částku vynaloženou na dar stojí na straně obdarovaného, popřípadě diváků. Závazek, který je tak evokován, zde umocňuje významnost hodnoty "tvoje" pro nového majitele, tedy významnost vztahu dárce a obdarovaného.

* (42) *Láďa: "Dostal jsem od Prokopa plyšového slona a motorku Huyndai, za padesát korun."*

DB: "Jak to víš?"

Láďa: "Sem ji někde viděl."

DB: "A to opravu tolik stála?"

Láďa: "Mám vám snad sehnat účtenku?"⁹ /21.4.1997/

Finanční částka se může také stát argumentem proč k obdarování nedojde, proč nelze získat hodnotu "tvoje". Tedy množství peněz vydaných za dárek je odůvodněním, proč by nedošlo k předání dárku.

* (43) *Na mé přání Julka malovala obrázek nějakého dárku. Nebyla však ochotna kreslit dárek jen tak, chtěla vědět pro koho. Poblíž stála Jiřka tak jsem řekla: "Třeba pro Jiřku."*

Julka nakreslila želvičku.

DB: "Proč želvičku?"

Julka: "Protože je má Jiřka ráda."

Jiřka papír náhle vzala a roztrhala.

Julka: "Co to trháš? Mohla jsem ti ji dát k narozeninám."

Jiřka: "Stejně bys mi ji nedala, protože je moc drahá."

Julka: "No to teda ne."

Jiřka: "Stojí asi 150 Kč."

Julka: "To teda ne, já jsem kupovala mámě želvičku a ta stála 15 Kč." /13.2.1997/

Hodnota "tvoje" může mít i opačný náboj. V konfrontaci moje-tvoje se hledá takové tvoje, které by vystoupilo jako nižší cena. (Srov. (21), (24).)

Na kraji opačného pólu klasifikace hodnoty "tvoje" stojí charakteristiky, které vkládají do hodnoty "tvoje" pouze negativa. Odsouzení hodnoty "tvoje" - tedy předmětu - koresponduje s nevlí společensky komunikovat s jeho původním majitelem.

* (44) *Prokop k Láďovi: Tuhle kartičku, co jsem ti vyměnil, jsem před tím vyměnil s Bratkou.*

Jiřka: No fůj, jak ji můžeš mít. Holky on má Bratkovu kartičku." A s odporem ukazovala na lavici.

---

⁹ Je pravděpodobné, že Láďa zdůrazňoval cenu věci a tak vychvaloval dárek, protože dopustil zničení věci. Při vyprávění o motorce totiž dárce okamžitě reagoval: "Jenomže Vojta ti ji zničil, kopl ti do tašky a upadla jí kola.

Na tomto případu je jasně vidět ztotožnění původního a předchozího majitele. "Fuj", které se vztahovalo na kartičku se rozprostřelo na celou Láďovu lavici a na něj samotného.

U vyměřených a vyhraných věcí je cena stanovena jasně směnnou hodnotou, která je výsledkem vzájemného vyjednávání (viz níže).

* * *

Existence hodnoty "tvoje" v darovaném, vyměněném či prohraném předmětu závisí na paměti dětí. Dokud trvá vzpomínka na dřívějšího majitele, potud má platnost hodnota "tvoje". Ve věci lze pak číst, nikoliv pouze jednu, ale i několik hodnot "tvoje".

Intenzita hodnoty "tvoje" pro majitele věci je závislá především na sledu distribuce. Každý majitel (bývalý i stávající) respektuje v hodnotě "tvoje" v první řadě toho, od koho předmět přijal. Vlastnictví předcházejících spolužáků buď neregistruje nebo naopak si je uvědomuje, ale pak je relativizuje, vytěsňuje či ruší. (Tím logicky minimalizuje nároky vyplývající z hodnoty "moje" dřívějších majitelů.) Existují však i případy, kdy dítě získá hodnotu "tvoje" s pomocí prostředníka. Především jedná-li se o lásku, předměty, které patřily milované osobě, jsou pro dítě trvale nadány hodnotou "tvoje" obdivované dívky či chlapce. Prostředník do věci nekládá ani svou hodnotu "moje" a ani nový majitel v ní neidentifikuje jeho hodnotu "tvoje".

U ostatních dětí, které právě nejsou držiteli věci, hraje roli jejich zaangażovanost (přímá či divácká) na jedné z proběhlých směn. Vedle toho dokáží operativně vytáhnout a zneužít potenciální hodnotu "tvoje" obsaženou ve věci k cíleným manipulacím (zesměšnění spolužáka, chlubení se vazbou či převahou nad spolužákem, navozováním iluze přátelského vztahu).

Zacházení s hodnotou "tvoje" pak ovlivňuje vztah mezi původním majitelem věci a těmi, kteří prostřednictvím věci manifestují svůj postoj k dárci, obchodníkovi či poraženému. Hodnota tvoje může být cennost, stejně jako může být "fuj".

ZAHOZENÉ VĚCI A CHARITA

Hodnoty "moje" a "tvoje" se váží na věci, kterým děti přičítají spojení s původním dárcem, vlastníkem. V komunikaci dětí dochází však i k distribuci věcí, kterým je atribut adresnosti odňat. Výše v textu byla již popsána pravidla, kdy dochází k popření, nebo alespoň ke zpochybnění hodnoty "moje" či "tvoje". Existují však věci, které vstupují do směny a priority bez "nálepky" původního vlastníka. Nemají obsahovat ani hodnotu "moje" ani držet hodnotu "tvoje". Jedná se o situace, kdy dítě nabídne věc např. se slovy: "Jestli to chceš, tak si to vem, jinak to vyhodím."

Většina takových situací se u dětí vztahuje k jídlu. Vyvstává tak otázka, zda lze o přenechání "zahozeného" jídla mluvit jako o jednom z užívaných přístupů k hodnotám v distribuci věcí mezi dětmi ve třetí třídě. Není to pouze strava, která nabízí dětem absolutní rozhodnutí jídlo chci x nechci, sním x vyhodím, rozhodnutí, které respektují i spolužáci? Troufne si dárci věnovat věc, která bezprostředně po předání nezmizí (nesní se), a tak sám sebe ohrozit možnou fyzickou manipulací s hodnotou "tvoje"?

Nejeden příklad ukazuje, že nejedná-li se o jídlo, a nevyšel-li impuls zbavit se nechtěné věci od majitele, nabývá i původně nechtěná věc hodnoty "moje" a "tvoje".

* (45) *Veronika si koupila rohlík "Resanku" se samolepkou Bubukrabice. Veronika: "Jé to nechci, to už mám dvakrát."*

Láďa: "Prosim, prosim, dej mi ji, já ji potřebuju. Prosim, prosim, dej mi ji."

Veronika: "Ne, já ji taky potřebuju."

Po té Veronika nalepila samolepku na penál a na konci vyučování ji strhla a hodila do koše. /22.5.1997/

Přes všechny výše uváděné pochybnosti a důkazy o nich se domnívám, že právě výklad o distribuci "bezceňného" jídla doplní obraz, jak si děti ve třetí třídě utvářejí a jak nakládají s hodnotami obsaženými ve věcech.

Věci a zde tedy především jídlo, které nemají nést hodnotu "moje", jsou inzerovány jako věci určené ke zničení a jako věci, ve kterých majitel nespátřuje žádnou cenu (ekonomickou přínosnost). Tedy jsou v nich manifestně popřeny oba aspekty, které drží hodnotu "moje" (1. existence věci /vyhozením bude věc zničena/ 2. vysoká cena "mé" věci).

K takovému vyvázání z hodnoty "moje" dochází většinou až poté, co nabídka věci neobstála ve směně s kamarády.

* (46) *Nad'a: Kláro, nechceš koláč. Máma mi dala čtyři. Já to nesním.*

Klára: Ne, sama to nechceš a mě to vnucuješ.

Nad'a: Tak kdo si dá koláč, jinak to hodim do koše.

Romana: Já. /11.6.1997/

Kdyby Janina kamarádka Klára přijala koláč, stal by se darovací akt aktem předání hodnoty "moje". Koláč by byl Janou vnímán jako důkaz její vazby ke Kláře a jako cennost. Protože však kamarádka Klára odmítla přijmout hodnotu "moje" Jany, musela Nad'a popřít hodnotu "moje" obsaženou ve věci a dala koláč v plen. (Naopak hodnotu "moje" v nabídce jídla spatřovala Julka, když kamarádka Šarlota přijala její svačinu. Když pak Šarlota dále nabídla jídlo nenáviděné Jiřce, došlo logicky ke konfliktu a k strategii k uhájení hodnoty "moje".)

Tedy věci, které neobsahují hodnotu "moje" nejsou dány žádnými objektivními charakteristikami, ale jsou identifikovány a konstituovány na základě komunikace dětí. Skutečnost, že nemohou směřovat ke kamarádovi, zapřičiňuje odejmutí hodnoty "moje". Věc osvobozená od této hodnoty pak může putovat ke komukoli a nakládání s předanou věcí by již nemělo být předmětem zájmu původního majitele.

* (47) *Romana: "Mě dává Nad'a /svačinu/, ona mi ji dává, že ji mám sníst, nebo vyhodit, že ji nechce." /25.10.1996/*

Sledovaná skupina dětí začala ve třetí třídě jasně oddělovat situace, kdy jídlo podstupují z kamarádství a kdy je "zahazují". Dokonce na otázku, zda někomu dávají jídlo, zareagovali dotazovaní zpravidla: "Když už nechci, tak jo." Ve výpovědích dětí se shodně objevilo svědectví, že o jídlo, které nikdo nechce si říkají soustavně ti samí. Z pohledu skupiny pak byli označeni za "potřebné".

* (48) *Boja: "Já dávám někdy Yvetě, když to nemůžu sníst, ona je cikánka a doma nedostává ani jídlo, ani peníze, tak jsem ji tenkrát dala i ty peníze." /28.11.1996/*

* (49) *Láďa*.: "O jídlo se vždycky hlásí Romana. Křičí: ke mě, ke mě! Je hrozná. Že jí doma nedaj najíst." /28.11.1996/

* (50) *Štěpán*: "No já nikomu nedávám, já nesnídám, takže mi to sotva stačí, no s Prokopem si dáme, ale kluci někdy dávaj Listovi, ona se o něj máma moc nestará, on si taky moc nenosí svačinu." /28.11.1996/

* (51) *Nada*: "Dává se to, co se nechce, a jenom, co nic nemaj a nenosej si svačinu." /28.11.1996/

V řeči dětí zaznívalo více pohrdání než soucit, který je ve společnosti dospělých spojen s charitou. Jejich postoj lze pokládat za přirozený, neboť jídlo bez hodnoty "moje" nemá cenu a je určené k vyhození, jen "chudáci" - marginální jedinci mohou přijmout něco takového.

Zatím co ve sledované skupině dětí Markéta a Martin P. opravdu stály na okraji skupiny, nedokázali se prosadit a jejich rodinný a sociální původ se stal denuncujícím znakem, Romana si z hlediska společenského nevedla špatně. Snad proto byla její trvalá lačnost po jídle komentována jako "nenažranost". Její chování s ohledem na její postavení ve skupině a možná i s odvoláním na dobré rodinné zázemí, neshledávali spolužáci jako případné.

Společensky zdatná Romana si ovšem vzápětí vymyslela protiargument. Popřela svoji "nenažranost" a všem vysvětlovala, že ona se chová hospodárně a ve jménu hospodárnosti se obětuje.

* (52) *Romana*: "No já si to náhodou беру proto, že nemám ráda, když se věci vyhazujou. To je radši sním." /28.11.1997/

Její důvody však příliš respektovány nebyly.

Vzorec chování dětí ve třetí třídě, který říkal, že věci nepotřebné /popřípadě i nežádoucí/ mají přijít do rukou potřebným a pohrdaným, dal vzniknout i strategiím tlumícím tento význam. (Ovlivnil negativně však i přístup dětí k přijímání nabízeného jídla vůbec (srov. (46))

* (53) *Klára*: "Mám tyčinku Deli, kdo by měl zájem o Deli?"

Romana: "Já."

Klára: "Tak tady ji máš k narozeninám."

/Jen pro zajímavost nad touto tyčinkou Deli se vznášela klatba třídní učitelky. Na škole v přírodě měly děti odevzdat všechny sladkosti přivezené z domova, ale Klára "opomněla" a Deli si nechala./ /17.4.1997/

Instituce narozenin popřela dobročinnost.

Charitu v poskytování potravinových darů podtrhuje pak jednostrannost distribuce. Dárci dávají, ale nejsou ochotni recipročně přijímat protidary nebo se k nim hlásit.

* (54) *Boja*: */Yveta/ "Jednou na mě žebrala peníze, dvě koruny. Za to mi dala takovou malou hračku, přívěšek, ale ten už nemám, asi mi ho Martínek /ml. bratr/ roztrhal nebo nevím."/* /28.11.1996/

* (55) *Boja*: " ...Ale od Yvety Lakatošový si nic neberu, protože je cikánka... a opisuje. " /23.1.1997/

Obdarování "almužnou" zpravidla vycítí závazek a despekt a snaží se nepoměr napravovat. Jejich pokusy však zpravidla nejsou respektovány. Pocit sociální vydělenosti a vůle překonat špatnou pověst mohou pak vést takto společensky handicapovaného k uzkostné snaze naplňovat reciprocitu. Ta jediná ho zbavuje závislosti.

* (56) *Nad'a nabízela spolužačkám žvýkačky. Boja, která byla právě s Janou v kamarádském vztahu, bez rozpaků žvýkačku přijala. Romana, jindy otevřená každé nabídce, se ovšem náhle zdráhala.*

Romana: Já už nemám, co bych ti dala.

Nad'a: Já nic nechci.

Romana: Ale jo, já jsem ti dala tu nálepku Indiána Pokahontas - tatínka.

Po konstatování, že i ona Nadě prospěla, si Romana žvýkačku s klidným srdcem vzala.

/11.6.1997/

Ve sledované skupině dětí poznání, že dostat "nehodnotný" dárek je společenským handicapem, učinila pouze Romana. Ta jediná se koncem roku snažila důsledně naplňovat reciprocitu. Martin do jisté míry rezignoval na život třídy (záškoláctví) a o "dobročinnosti" neuvažoval. Pouze Markéta nepochopila. Usilovala o začlenění se do kolektivu a "charitu" ostatních vnímala jako prostředek a důkaz svého přijetí třídou. Pro ni všechny "odpadky" nesly hodnotu "tvoje".

Pravidlo, že "nehodnotné" věci se dávají a je přijímají jen málo společensky cenění členové skupiny, je zřetelné i v spontánních reakcích dětí a v některých formálních hrách.

* (57) *Klára malovala obrázek. Protože se jí, jak minila, nepovedl, zmačkala ho. Místo aby hodila papírovou kuličku do koše, strčila to Jiřce se slovy: "Chceš dárek?"*

Jiřka: ???

Klára: "Tady máš dárek."

Jiřka se pochopitelně bránila, přijmout odpadek, protože cítila, že by tak na ni přešlo ohodnocení "nehodnotné". Odpadek začal kolovat po třídě. Až Nad'a, která zaujala postoj, že stojí mimo tuto hru, vzala papírovou kuličku a hodila ji do koše.¹⁰ /20.5.1997/

* (58) *Tyto principy by bylo možné nalézt i ve hře, podle lokality a dětské skupiny nazývané např. "Bahno" (1980, Praha), "AIDS" (1992, Praha), "Epidemie" (1997, sledovaná skupina dětí).*

HODNOTY CENY A SMĚNNÉHO EKVIVALENTU

V předcházejících částech textu bylo již téma hodnoty ceny zmiňováno. Věc nesoucí hodnotu "moje" charakterizují superlativy hodnoty ceny. Věci bez ceny směřují k outsiderům skupiny. Podobně se stanovuje hodnota ceny u věcí nesoucí hodnotu "tvoje". Věc od kamaráda je cenná, naopak od nepřítele má výrazně negativní náboj. Děti při hodnocení ceny hodnot

---

¹⁰ Pro zajímavost uvádím případ, kdy děti ve sledované třídě pro manifestaci postoje - nehodnotné věci náleží nehodnotným spolužákům naopak využily odpadkový koš.

* *Boja vyhazovala ohryzek do koše.*

Láďa: "Á, přidáváš Lakatošový předkrm." /5.12. 1997/

"moje" a "tvoje" využívají sice platné "ceníky", avšak manipulují s nimi (nadhodnocují či zamlčují složky ceny) vždy tak, aby podpořily své postoje.

Vyvstává tedy otázka, jaká jsou dětmi ve sledované třetí třídě běžně respektovaná kritéria a aspekty hodnoty ceny a směnného ekvivalentu u distribuovaných věcí? Co má pro děti cenu získat a kolik za to vynaložit prostředků? Většina ilustračních příkladů se pak nutně bude vztahovat k situacím směny, obchodu a hazardní hry. Ovšem ani v tomto výkladu nebude možno zcela abstrahovat od interpersonálních vazeb, neboť vstupují do každého vyjednávání o hodnotě ceny a směnného ekvivalentu.

Věci hodné daru a směny (spotřební hodnota)

Jedním z důvodů, proč děti vstupují do směny, proč jsou ochotny něco ztratit, aby něco získaly, je jejich postoj, že o danou věc stojí, že je pro ně z nějakého důvodu cenná. Předměty určené (vstupující) do směny (obdarování či obchodu/hazardu) lze rozdělit do několika skupin podle aspektu, který je u věci v discursu dětí vyzdvížen jako cennost.

I. Děti ve třetí třídě vysvětlovaly cennost věci podle její potřeby a využitelnosti. Nejčastěji se jednalo a. o předměty a materiály do budovaných sbírek (Pogy, Kartičky hokejistů, nálepky z Resanky), b. předměty her a zájmů (o tisky o ufonech (srov. Prokop Boja), přebíradlo), c. protislužby a d. pamlsky.

* (59) Prokop: *"Dal jsem Vojtovi tu samolepku, a on mě za to nechal desetkrát na počítači /pozval ho k sobě domů hrát počítačový hry/ to bylo suprový."* /20.5.1997/

II. Dalším kritériem pro stanovování ceny, pro vzbuzení zájmu o předmět, je podle dětí ve třetí třídě estetická hodnota věci.

a. Ve sledované skupině dětí se dávaly a vyměňovaly především hezké hračky: plyšáci, autíčka, figurky z kindervajíček, gumové pavoučci, zvířátka s klipsem, minipuzzle.

b. Estetickou hodnotu děti spatřovaly také ve špercích: drhaných náramcích a v korálcích.

c. Stejně tak byla tato hodnota připisována krásným tužkám, perům, notýskům.

d. Estetická hodnota se stala i měřítkem u jednotlivých sbírkových předmětů.

* (60) Romana: *"To logo /Barbie na pogu/, pro mě je hrozně hezký, nechtěla bych o ten pog přijít."* /26.5.1997/

III. Třetím kritériem ceny je řeč o vzácnosti či nedostupnosti věci. Argumenty dětí o vzácnosti částečně vycházejí z představy měřítek ceny používaných ve společnosti dospělých. V discursu dětí jsou však tyto klasifikátory zjednodušovány.

Většinu z nich děti pak uplatňují především u výměny sbírkových předmětů. Tato skutečnost je vyvolána jak vyšší četností a vzájemností v obchodování s nimi, tak množstvím sbírkových předmětů, které je tedy nutno třídít- klasifikovat.

a. Děti se při stanovování ceny (směnného ekvivalentu) odvolávají se na významný původ věci (z ciziny, značka, obtížnost nabytí věci, vzpomínka, která se k věci váže).

* (61) Blanka: *"Ta tužka je moc vzácná, ona je z ciziny."* /15.5.1997/

* (62) Láďa: *"To jsou opravdový pogy, ne žádný ruby."* /17.4.1997/

* (63) *Blanka: "Já bych ji stejně nevyměnila, já si vždycky vzpomenu na Krkonoše, ...ne, to bych nemohla. /15.5.1997/*

b. Významným hlediskem pro stanovení ceny je i představa o umístění čísla v číselné řadě. Sice jen na několik týdnů, ale přece, přejala skupina dětí ze třetí třídy při stanovování ceny pogu pravidlo uplatňované žáky z první a druhé třídy. Čím vyšší číslo pog nesl, tím vyšší hodnota ceny mu byla prisuzována. V zacházení dětí se pogy tedy měnily náhle v pětikoruny, dvacetikoruny atd. Cílem bylo získat pogy vysokých hodnot, tedy s vysokými čísly.

c. Význam vysoké hodnoty ceny věcem propůjčuje zlatá a stříbrná barva. I toto hledisko se vztahuje nejčastěji ke sbírkám: pogům a kartičkám sportovců (kde navíc se symbolika obou barev výrobcem používá záměrně). Děti ovšem dokáží toto kritérium přenášet i na další předměty směny.

* (64) *Blanka: "Ten čtvrták mi za ni /tužku/ nabízel 20 Kč."*

Romana: "To je hodně ne, a tys mu to nevyměnila?"

Blanka: "No dyť je zlatá,..." /15.5.1997/

Lesku a třpytu zlaté a stříbrné se blíží různé "metalízové" barvy. I na ně pak přechází symbolika zlata a stříbra.

d. Vedle barev hrají významnou roli i formy a tvary. Mimořádné formy a tvary na sebe váží mimořádnou hodnotu. Ve třetí třídě byly ceněny např. pogy "zubatky" (profilovaný okraj pogu) a "foceny" (pogy, kde na pozadí fotografie byla namalována komixová postavička).

e. Hodnotu ceny může předmětu propůjčit i motiv zobrazený na předmětu. V této souvislosti významnou roli hrají populární osobnosti a mediální postavičky (pop-panteon).¹¹ Např. chlapece přitahovaly na pogách témata hvězdných válek a bojových masek, dívky dávaly přednost Barbie. U sbírek kartiček hokejistů nejvíce ceněni byli čeští zástupci v NHL a Lemiaux (ty jediné všichni znali).

* (65) *Jakub: "Jsem pak měl osm Jágrů."(kartičky hokejistů) /15.5.1997/*

* (66) *Romana: "No mě se nejvíc líbí Barbie, jiný ani nechci." /11.6.1997/*

f. "Znalci" mezi dětmi pak dokáží pracovat i se skutečnou tržní cenou. Nejen, že si pamatují, kolik za pogy či kartičky vydali peněz, ale dokonce někteří sledují, jak si která stojí v katalogu. Ale i zde dochází k globalizaci (paušalizaci) představy o finanční ceně. Děti nesledují každou kartičku zvlášť. Hledají znak, který by bylo lze snadno číst, a podle něj se standardně chovat (např. již zmiňovaná zlatá barva, datum na kartičce, body hráčů). Okleštěná vize je pak zpravidla přijímána do ceníků ostatních spolužáků.

* (67) *Jakub: "Vyměnil jsem Haška 1994 za pohárovýho Lemiauxa 1996. ...No na jednu stranu jsem vydělal, ale zase ty starší, stály teda miň, ale že sou starší, tak budou mít pak větší cenu, protože se nebudou dát koupit. Takže jsem vydělal i prodělal." /3.10.1996/*

---

¹¹ Termín pop-panteon první zavedl M. Kučera. Děkuji mu za něj a dovoluji si jej užít.

Tato pro děti složitá představa konstrukce ceny se však plně neujala a uplatňovala se pouze krátkou dobu.¹²

g. Rozměr vzácnosti se vztahuje, a to ovšem nejen u sbírkových předmětů, i na zachovalost věci určené ke směně. U žáků sledované třetí třídy hrálo kritérium zachovalosti určující roli pro zahájení vyjednávání o výměně, tedy pro zvažování hodnoty kartičky nebo pogu. Zvláště byly kartička či pog přelomeny, prakticky ztrácely svoji hodnotu ceny. Toto znehodnocení často bránilo obchodování. Nejednou pak byly karty nebo pogy darovány nebo pohozeny.

* (68) *Láďa: "Se Štěpánem neměním. On nemá dobrý karty. Má je zmačkaný a roztrhaný."* /10.10.1996/

* (69) *Láďa: "Haška mám dvakrát, jednou na lepší kartě a jednou na špatný, ...na zmačkaný."* /10.10.1996/

IV. Někdy ovšem děti nehledají ve zboží jakoukoli jinou hodnotu, než hodnotu směny. Věc necharakterizuje podle jejich názoru nic jiného, než že existuje a může být po ní poptávka. Nabízejí věci jen proto, aby mohly uzavírat obchod. Naplnit tento cíl se jim vede pouze v situaci, kdy někdo jiný ve věci pro sebe rozpozná hodnotu ceny, nebo v okamžiku vlny obchodování.

* (70) *V době, kdy ve sledované třídě probíhaly nesčetné obchodní transakce, přinesla Jiřka do školy štůsek starých pohlednic Prahy, aby s nimi obchodovala. Nemusela nijak argumentovat. Agonie obchodování ve třídě stačila pro realizaci obchodu.*

Protihodnota a hodnota směnného ekvivalentu

Věci, které v sobě podle názoru dětí nesou hodnotu ceny, mohou vstoupit do směny. V obchodu, ale i v hazardu, se vyjednává cena, za kterou je dítě ochotno postoupit či naopak nepostoupit věc spolužákovi. Směnný ekvivalent, tedy protihodnota, jež vyvažuje hodnotu ceny daného předmětu, pak měří hodnotu ceny spatřovanou "prodávajícím" na straně jedné a "kupujícím" na straně druhé.

Děti ve sledované třetí třídě užívaly několik způsobů v hledání a stanovování protihodnoty a směnného ekvivalentu.

- Výměnný obchod

Vstoupit do směny je pro dítě náročné. Zpočátku se obávají ztráty. Nejsou schopny uvažovat o výši ceny. Začátečníci (zpravidla děti předškolního věku a někteří žáci první třídy) neuvažují o věci jako paralele směnného ekvivalentu. Do směny nabízejí pouze a výhradně věci, které mají alespoň dvakrát. Až zdatnější obchodníci dokáží rozehrát obchod s "čímkoli".

a. Jedním z nejužívanějších, nejjednodušších a lze říci i nejprimárnějších způsobů je zohlednění výhradně kvantity směňované věci. U předmětů, kde dosud nebyl alespoň jedním z obchodujících vyhlášen a přijat interní ceník, který by dále pracoval z kvalitou distribuované

---

¹² (Podobnou argumentaci jsem vyslechla od čtyř chlapců v průběhu dvou říjnových týdnů, poté jsem ji již nezaznamenala.)

věci, nezbyvalo či se zneužívalo měnit kus za kus, stejné množství za stejné množství. Při uzavírání kvantitativně vyvážené výměny v rámci sbírek mohl vždy jeden z účastníků obchodu tedy být vědomě i nechtíc poškozen. Z obavy ze ztráty (z ošizení) pak často "laici" trvali na kvantitativní výměně pouze v rámci jedné "značky" (pog za pog, rub za rub, prosetku za prosetku, zlatou za zlatou).

Výměnu kus za kus bychom mohly spatřovat i ve výměně celé sbírky za sbírku jinou. Hodnota jednotlivých prvků pro sběratele ztratila hodnotu ceny, a tedy jednotlivé prvky nejsou při výměně zohledňovány.

* (71) *Láďa: " Já už jsem pogy potom neměnil, nesbíral jsem je. Dal jsem je Skoumalovi a on mi je vyměnil za kartičky. ...No 55 pogů za 88 kartiček. ...on zase už nesbíral kartičky." /11.6.1997/*

Kus za kus se vyměňují ovšem i věci, které nejsou předmětem sbírek.

* (72) *Blanka: "Jsme se dohodli s Maruškou, že mi zejtra dá celou sadu malinkejch tužtiček a já jí za to dám takovou propisku." Blanka a Romana stvrdily obchod: "Jelito, kopyto, platí to. Au." /29.5.1997/*

Zatímco kvantitativně stanovená měřítka u předmětů nepůsobí pro nás dospělé "nezasvěcence" do světa dětí zcela absurdně, výměny jídla již dojem nesmyslna vyvolat mohou.

* (73) *Láďa: "... Blanka mě přemlouvala, abych rozdělal tyčinku Deli a dal jí... Dal jsem Blance kousnout, že mi druhý den přinese křupky. Řekla, že mi dá jednu křupku, a tak si směla kousnout Deli tolik, jak je veliká křupka." /12.12.1996/*

b. Zvládnutá, dětmi přijatá měřítka kvality směňovaných věcí (tedy konstruování hodnoty ceny na základě kvality) nastoluje požadavek: vysokou kvalitu předmětu vyváží kvantita předmětů stejného druhu. Nejčitelnější jsou takovéto obchody opět u výměn v rámci sbírek.

* (74) *Láďa: Se staršíma klukama mám vždycky pocit, že mě chtěj ošidit. To i ten Martin. Říkal, že je to špatný, že on dává lepší, že musím něco přidat a pak si plácáme." /10.10.1996/*

* (75) *Jakub: "...No dá se vydělat. Já jsem jednou za Jágra dostal pět kartiček." /7.11.1996/*

Z citovaných výpovědí chlapců lze vyčíst, že kvantita nadále hraje určující roli. Při posuzování úspěšnosti obchodu je argumentována většinou právě ona. Uplatňování měřítka kvantity je tedy pro děti ve třetí třídě jednoznačnější, než zacházení s těžko uchopitelnou kvalitou měněné věci.

Při uplatňování obou způsobů stanovování ceny, tedy jak při výměně kvantitativně vyrovnané, tak při dorovnávání kvality kvantitou, jsou dětmi přijaté hodnota a protihodnota trvale respektované a ovšem nezaměnitelné. Výměnu nelze zrušit. Při opětovném vyjednávání o předmět, který již byl ve směně (nabízel hodnotu či protihodnotu) se zpravidla hledá nová protihodnota, která reaguje na poptávku na trhu i na obchodní um zúčastněných.

- Směnný ekvivalent - peníze

a. Princip, že kvalitu vyrovnává kvantita, je obsažen ve směnném ekvivalentu - v penězích. Pro děti ve sledované třetí třídě nebyl fenomén peněz tabu. Naopak běžně peníze využívaly k obchodování v druhém pololetí školního roku. Zacházení s penězi umožnila především skutečnost, že děti dostávaly od rodičů do školy peníze na rohlík Resanku a na nápoje z automatu.

Ceny věcí se vždy odvíjely od hotovosti, kterou si děti přinášely do školy, tedy od objemu peněz na trhu. Finanční částky za zboží se tedy nejčastěji pohybovaly v desetnících a korunách.

* (76) *Prokop: "Mila prodává pavoučky. Loni si na škole v přírodě koupila spoustu pavoučků."*

Náďa: "Pak nevěděla, co s nima a kousala je."

Prokop: "Jeden stojí 10 hal. Koupil jsem si 10 za korunu..." /22.4.1997/

Názory dětí na výši finanční ceny na nákup zboží se ovšem různily. Ovlivňovala jak výše peněžních hotovostí, které dostávaly od rodičů, schopnost vydělat si peníze v obchodu se spolužáky (lehce nabyt, lehce pozbyl). Byli ovšem i tací žáci, kteří transakce za peníze odmítali.

* (77) *Láďa: "Ne ceny nejsou vysoký. Já na to vždycky mám. Nepřijde mi to moc, co za to Mila chce." /11.6.1997/*

ovšem

* (78) *Lenka s despektem k Romaně: "Ty už seš jako ta Mila."*

Finanční cena zboží, stejně jako u výměn, je ve světě obchodu dětí proměnlivá. Stejnou věc dva spolužáci nemuseli získat za tutéž částku peněz. Prodáváč při jejím stanovování nezohledňoval pouze poptávku po zboží, ale též movitost a naivitu nakupujícího. Pravidla stanovování ceny, ale i další obchodní zásady byly uvolněné. Podřizovaly se zásadě: distribuovat za každou cenu. Vytvářely se tedy se případ od případu.

* (79) *Klára jako první se nechala nalákat a za 50 hal. si koupila pavoučka. Pak obchody nešly a Mila slevila na 10 hal. za kus a tuto cenu pak držela celý zbytek dne. /22.4.1997/*

Prodáváči byli také ochotni slevit na částku, kterou případný zájemce o prodávané zboží měl na hotovosti. (Slevy ve výměnném obchodě jsou též možné, ale nejsou zdaleka tak běžné.)

* (80) *Klára: "Náramek stojí 3 Kč."*

Prokop: "A nevyměnila bys náramek za jednu starou šestikorunovou jízdenku?"

Klára: "Ne já jízdenky nesbírám."

Láďa: "Já si koupím ten náramek," a hledá peníze. "Mám jen 2,80."

Klára: "No, to je dobrý."

Obchod byl uzavřen. /11.6.1997/

Výzvou pro vzbuzení zájmu bylo i přesvědčování, že se jedná o výhodný obchod. Prodáváč, aby získal finanční částku, přihazoval zboží.

* (81) *Boja: "Yveta prodávala zájezd za 1.50 Kč. Donutila mě k tomu. Nejdřív jsem říkala, že je to drahý, ale ona řekla, že je to i s fixou." /4.6.1997/*

Nepřekvapí pak, že výši směnného ekvivalentu mohl stanovit i sám kupující.

* (82) *Romana: "Teďkon jsem naplnila zásoby a všechno jsem prodala Týně za 3,40 Kč. Sadu pastelek, propisku, kamínek a nálepky, to všechno dohromady. ...Týna mi to nabídla za tuhle cenu."/11.6.1997/*

Jednostranné sympatie prodáváče k nakupujícímu pak dokonce mohly zboží osvobodit od směnného ekvivalentu. Prodej se změnil v dárek. (Srov. (15))

* (83) *Nad'a: "Ty prodáváš tučňáky /z kindervajíčka/, toho ještě nemám."
Míla: "Tak si ho vem."/20.5.1997/*

Při prodeji za peníze si děti jsou ještě méně jisti adekvátností sjednaného směnného ekvivalentu, než u výměnného obchodu. Pochybnosti potvrzuje "mimořádný režim" v zacházení s obchodovanými předměty. Zatímco u výměnného obchodu bylo pro děti pravidlem realizovat směnu z ruky do ruky, u obchodu za peníze dávaly "na beúročný úvěr". Prodáváč někdy počkal spolužákovi s placením.

* (84) *Klára: "Dostala jsem od Míly pavoučka a zejtra jí ho zaplatím."/22.4.1997/*

* (85) *Romana: "Jestli se ti to líbí, tak si to vem. Až budeš mít tak mi to dáš /peníze!."/15.5.1997/*

Nezavršení smlouvy oboustrannou směnnou však zároveň umožňovalo nakupujícímu dohodu vypovědět a věc vrátit.

* (86) *Romana: "No tak Blanka mi toho medvídka vrátila. Řekla, že na to nemá."/20.5.1997/*

Argument, že spolužák nemá hotovost, byl vždy plně respektován. Moc peněz se však projevovala i v možnosti vyměnit nakoupené zboží za jiné. Peníze prodáváč ovšem již nevracel.

* (87) *Láďa: "Koupil jsem si od Míly tučňáka /z kindervajíčka/ za 50 hal. ...Dal jsem si k ní včera peníze, chtěl jsem tučňáka, ale já jsem ho už měl, tak mi dneska přinesla tohle /lva z kindervajíčka/. /11.6.1995/*

Tvrzení, že si děti nebyly jisté přesnou výší finančních částek za prodávané věci, ovšem neznamená, že nemají žádnou představu o možné dolní a horní hranici peněžité ceny. Naopak při otevřených směnách hraje důležitou úlohu společenská kontrola dětské skupiny. Křiklavé disproporce mezi vynesenu cenou a "reálnou" hodnotou ceny mohou napravovat buď sami děti

* (88) *Nad'a: "Mám lístek za 10 Kč."
Prokop: "Tak jo."
Klára: "To nedělej, proděláš."
Nad'a: "Tak za 50 hal., nebo za nic."/20.5.1997/*

* (89) *Klára: "Marta chtěla prodat tak krásnou mušli za 1 Kč. Sem ji řekla, ať to nedělá, že má větší cenu. Tak za 20 Kč. Teď ji prodává za 25 Kč. /4.6.1997/*

nebo si přizvou na pomoc učitele, dojde-li již k uzavření a naplnění dohody.

* (90) *Boja: "Prokop si koupil výstřižek z novin s textem o UFO od Dáši za 12.40 /za všechny peníze, co měl/ a ještě dva pogy. Ale Jiřka to šla říct, tak to Dáša musela vrátit."*

Dáša ale vše vrátit nemohla, protože si za část peněz koupila rohlík Resanku.

Romana: "Já bych se teda, bejt Dášou, snažila tomu Prokopovi to vrátit." /29.5.1997/

Realizovat prodej formou peněz je pro většinu dětí lákavé. Pravidla stanovení finanční částky i realizace prodeje nejsou jednotná. Zároveň v chování mnohých dětí lze nalézt spíše zájem hrát si než vydělat.

Vyjímkou při prodejkách za peníze byl obchod s pogy. V něm jediném lze nalézt přísnější pravidla směny a limity cen. Jen u nich se skupina dětí dokázala shodnout na dolní a horní hranici finanční ceny. V rámci nich pak děti vyjednávaly.

* (91) *Cena se pohybovala od 10 hal. do 2 (5) Kč za pog a od 5 do 15 Kč za otáčedlo.*

10 hal. ....nepravý (dětmi vyráběný) či poškozený pog

50 hal.- 1 Kč ....běžný pog bez značky - rub

1.50 - 2 Kč ....pog či hezcí a třpytivé ruby či zubatky

5 Kč ....plastický-panoramatický pog (jeden případ, mimořádná kvalita)

5 Kč ....otáčedlo běžné plastické

10 - 15 Kč ....otáčedlo železné či plastické z efektním motivem

/květen a červen 1997/

Protože nešlo o hru, ale o opravdový obchod, kde bylo možno změřit obchodní zdatnost prodáváče, byla i pravidla realizace transakce přísnější. Nedávalo se na dluh, zboží nebylo možno vyměnit zpět. Zanícení, se kterým někteří prodávali, pak vedlo k rozpadu sbírek a k ztrátě zájmu na jejich budování. Většina dětí ve sledované třetí třídě pogy na konci roku ani nehrála a ani nesbírala.

Utržené peníze děti buď vracely do oběhu na třídním trhu, nebo si vydělávaly peníze, aby si mohly koupit v automatu nápoj nebo ve vrátnici rohlík Resanku.

* (92) *Klára vydělala na prodeji náramku (srov. výše) a obrátila se na Jiřku, která předtím dotírala, aby si kamarádka koupila pohled: "Tak kolik chceš za pohled?" /11.6.1997/*

b. Problematičnost používání peněz ve směně z pohledu rodičů a učitelů, i omezené množství finančních prostředků inspirovaly Romanu k zavedení náhradních peněz. Využila k tomu lístky MDH, kde byla uváděna cena (3, 5, 6 a 10 Kč). Vytisknutý tarif pak představoval hodnotu "bankovky".

Pravidla obchodování byla stejně volná jako u transakcí za peníze. Slevovalo se na sumu, kterou dívka v lístkách disponovala. Čekalo se až uzavře jiný obchod, nebo až si jízdenky opatří atd. Změnila se pouze výše cen. Bylo třeba je přizpůsobit platidlu. Ceny vzrostly a zpravidla byly dělitelné třemi.

Náhradní peníze měly ovšem omezenou platnost. Respektovaly je pouze ti, kteří byli ochotni hrát toto hru. Ostatní spolužáci cítili jako problém se do hry zapojit. Pro ně bezcenné jízdenky nebyly adekvátní hodnotou. Dostat za své věci, nesoucí hodnotu ceny, "nic" v podobě

jízdenek nechtěli (srov. (80)). Nakoupit za ně mohli vnímat pak jako jednostranný závazek vyplývající z jednostranného daru nezaštitěného např. institucí narozenin.

* (93) *Nabídkový list s cenami, který si napsala Romana a předkládala zájemcům o nákup jejího zboží.*

Handwritten list of items and prices, with some items crossed out:

~~...~~	50 Kč
~~...~~	15 Kč
~~...~~	9 Kč
ŘEBÍRADLO	12 Kč
~~...~~	15 Kč
~~...~~	20 Kč
Bojovník	12 Kč
Bojovník	9 Kč
Mini tuška	15 Kč
Sada psacího	50 Kč

- Neobchodovatelné předměty

Některé věci, které se objeví ve skupině dětí a které mají s pohledu majitele hodnotu ceny, obchodovatelné nejsou.

a. Logickým zdůvodněním je skutečnost, že ve věci někdo jiný hodnotu ceny nenalézá a tedy si věc nekoupí.

* (94) *Saša: "Prodávala jsem dva pogy, ale nikdo je nechtěl, tak jsem je vyměnila." /11.6.1997/*

* (95) *Naďa: "Prodávala jsem náramky, na zpěvu /soubor mimo školu/, ale nikdo je nechtěl. Tak jsem je holkám dala." /18.6.1996/*

Přání dětí distribuovat věci je silné. Primární pro děti ve sledované třetí třídě bylo věc prodat, byla-li neprodejná vyměnit, byla-li nevyměnitelná darovat.

b. V realitě světa sledované skupiny dětí existovaly i věci vysoké hodnoty ceny pro majitele i zájemce, které však nebylo možno vyrovnat.

* (96) *Jiřka: Dášo za kolik to prodáš? /stolní hru, kterou si přinesla z domova/*

Dáša: Za coca-colu... ne za tisíc, za nic.

Jiřka: Kdybys musela.

Dáša: Za stovku. /20.5.1997/

* (97) *Klára prodávala korálky. O jeden korálek všichni stáli. Nebyla schopna se rozhodnout o ceně: "On je strašně vzácný, to se nedá zaplatit. Já ho dám jako dárek, do štěstíčka." /11.6.1997/*

* (98) *Děti dostávaly od učitelky pogy, jako odměnu za dobrou práci při hodinách. Přestože s pogy běžně obchodovalo, někteří si tyto pogy schovávali zvlášť. Nevyměňovali je ani po výzvě. /12.10.1997/*

* (99) *Romana: "Já si do školy беру jen horší pogy s nima hraju, prodávám nebo je vyměňuju." /26.5.1997/*

Nejvzácnější věci tedy podle názoru dětí nelze obchodovat. Jsou chráněny vysokou cenou, potvrzováním hodnoty "moje", ochranou hodnoty "tvoje", izolováním od místa směn.

ZÁVĚREM

Předmětům, které jsou distribuovány jako dárky nebo jsou vyměňovány či vsázeny, přiřítají děti hodnotu symbolickou a ekonomickou. Ovšem ani jednu z nich ve vztahu k předmětu nevnímají jako neměnnou, jako jednu pro vždy danou. Především podle interpersonálních vazeb, komunikačních situací a vln v zájmu o předměty se tyto hodnoty stanovují.

LITERATURA

Bittnerová, D.: Kasuistiky o daru v první třídě. Příspěvek k problematice daru. In: Pražská skupina školní etnografie: První třída. Zpráva z výzkumu. Praha 1997. s. 353-366.

Bittnerová, D.: Dar v druhé třídě. In: Pražská skupina školní etnografie: 2. třída. Zpráva z výzkumu. Praha 1997. 9s.

Doubek, D.: Vztah, řeč, forma a sociální svět první třídy. In: Pražská skupina školní etnografie: První třída. Zpráva z výzkumu. Praha 1997. s. 299-352.

Doubek, D.: Elementy komunikace mezi dětmi ve 2. třídě. In: Pražská skupina školní etnografie: 2. třída. Zpráva z výzkumu. Praha 1997. 16 s.

Godelier, M: L'énigme du don. Fayard 1996.

Caillé, A.: Don, intérêt et désintéressement. Bourdieu, Mauss, Platon et quelques autres.

Kučera, M.: Láska v jedenácti a dvanácti. Pedagogika 44, 1994, č. 1, s. 69-71.

Mareš, J., Křivohlavý J.: Komunikace ve škole. Masarykova universita, Brno 1995. s. 18-19.

Mauss, M.: Sociologie et antropologie. Paris, PUF, 1950 (1989)

Pospíšilová, J.: Náramky přátelství - nadnárodní prvek v současném odívání mládeže. In: Evropský kulturní prostor - jednota v rozmanitosti. Sborník z 10. etnokartografického symposia. Český lid, suplement. Praha, 1997. s. 230-234.